

Extended Abstract

Investigating the Challenges of Lehmann and Whaley's Frameworks on Determining Word Order: Evidence from Gilaki (Lahijani Dialect)

Hengameh Vaezi ^{1*}

Assistant Professor, English Language and Linguistics Department, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Guilan, Iran.

vaezi.h@iau.ac.ir

Masoumeh Mehrabi ²

Associate professor, linguistics and Persian Literature Department, Ayatollah Ozam Boroujerdi, Boroujerd, Lorestan, Iran.

m.mehrabi@abru.ac.ir

Assieh Rabieipour Salimi ³

MA in Linguistics. English Language and Linguistics Department, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Guilan, Iran.

assieh.rabiei@gmail.com

Review History:

Received: 2026-06-07 Revise: 2026-09-16 Accepted: 2026-09-17

Abstract

One of the parameters that is widely used in Typology is basic word order. In this paper, word order is investigated in Gilaki Language (Lahijani dialect). The objective of this study is to know what the word order is and show the challenges of Lehman's (١٩٧٨) features in Lahijani dialect. To gather the data, native speakers' conversations have been recorded. The both models' analysis displayed that the Whaley's model is in line with Lahijani features more than Leman's model. Moreover, Data analysis showed that Lahijani is a verb final language (with a high frequency of SOV order) with a free word order (as unmarked form); that is, it is a non-configurational language. Therefore, Lahijani has flexible word order in which syntactic elements and information structures can be moved freely by speakers' pragmatic intention. Thus, the main factor for this flexibility is the speakers' pragmatic intention.

Keywords:

Word order
Typology
Lahijani dialect
Lehmann
Whaley

How to cite this article:

Vaezi, H., Mehrabi, M. & Rabieipour Salimi, A. (2026). Investigating the Challenges of Lehmann and Whaley's Frameworks on Determining Word Order: Evidence from Gilaki (Lahijani Dialect). *Journal of Linguistics & Iranian Languages*, 11(1), 91-115. doi: <https://doi.org/10.22099/jlil.2026.56345.1482>

COPYRIGHTS ©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

¹ Corresponding author

Introduction

Word order is one of the central issues in language typology, particularly in determining the basic word order of languages that allow more than one ordering pattern. Although a language may exhibit several word-order patterns, not all of these patterns necessarily have the same grammatical and pragmatic status. Some may represent the basic or unmarked order, whereas others may be associated with particular discourse contexts or information-structural functions. This issue is particularly relevant to Lahijan Gilaki, which shows a dominant verb-final pattern but also permits considerable variation in the ordering of sentence constituents. One of the main studies in this field contains Akhlaghi and Mostafavi (2019) who investigated and compared word order and the sequencing of sentence constituents in Rashti Gilaki, representing the Western variety, and Lahijani Gilaki, representing the Eastern variety, based on Greenberg's 24 typological parameters, drawing on the frameworks proposed by Dryer (1992, 2007, 2013) and Dabir-Moghaddam (2013, 2001). The present study examines the challenges involved in identifying its basic word order by comparing two influential approaches proposed by Lehmann (1978) and Whaley (1997).

Aim of the Study

The main aim of this study is to determine the basic word order of Lahijan Gilaki and to examine the extent to which the frameworks proposed by Lehmann (1978) and Whaley (1997) can account for the word-order patterns found in the dialect. More specifically, the study investigates whether the correlations proposed by Lehmann provide consistent evidence for an OV or VO classification and whether Whaley's criteria of frequency, markedness, and occurrence in neutral pragmatic contexts offer a more adequate basis for identifying the basic word order of Lahijan Gilaki.

Theoretical Framework

Lehmann's (1978) approach is primarily based on the distinction between OV and VO languages and on a set of correlated ordering patterns involving different grammatical constituents. According to this approach, the relative ordering of elements such as the verb and object, noun and genitive, noun and adjective, adposition and noun phrase, and other constituent pairs can provide evidence for determining the basic typological pattern of a language. Whaley (1997), however, proposes that basic word order should not be determined solely on the basis of structural correlations. She identifies three important criteria: frequency, markedness, and occurrence in a neutral pragmatic context. These criteria make it possible to distinguish the basic word order from alternative orders that may be motivated by discourse or pragmatic factors.

Methodology and Data

The data for this study consist of approximately eight hours of recorded conversations, dialogues, and monologues produced by native speakers of Lahijan Gilaki. The recordings were transcribed, and approximately 800 sentences were collected and analyzed. First, eleven

correlation pairs proposed within Lehmann's framework were examined in order to determine the extent to which the data conform to an OV pattern. The analysis then focused on the six logically possible basic constituent orders—SOV, SVO, VSO, VOS, OSV, and OVS—using Whaley's three criteria of frequency, markedness, and neutral pragmatic context.

Findings

The analysis of Lehmann's eleven correlation pairs shows that five patterns are consistent with the expected OV order, whereas three contradict the OV pattern and three display mixed behavior. The patterns supporting the OV classification include postpositions, genitive–noun ordering, adjective–noun ordering, the placement of the standard of comparison before the comparative adjective, and the positioning of adverbs before the verb. However, other patterns, including the ordering of relative clauses, the relationship between the main verb and auxiliary, interrogative constructions, and the distribution of prefixes and suffixes, do not consistently conform to the predicted OV correlations. These findings suggest that Lehmann's correlations alone do not provide sufficiently consistent evidence for assigning Lahijan Gilaki to a purely OV type.

The analysis based on Whaley's criteria provides clearer evidence for identifying the basic word order. Of the approximately 800 sentences examined, around 500 (approximately 63%) display the SOV order, while about 200 (approximately 25%) display SVO order. The remaining orders—OVS, OSV, VOS, and VSO—occur at considerably lower frequencies, with none accounting for more than approximately 4% of the data. The high frequency of SOV constructions therefore provides strong evidence for identifying SOV as the basic word order of Lahijan Gilaki. The analysis of markedness and neutral pragmatic contexts further supports this conclusion, as SOV is the least formally marked order and occurs naturally in ordinary, pragmatically neutral contexts.

At the same time, the occurrence of alternative word orders is not random. These patterns are associated with particular pragmatic and information-structural conditions, including the foregrounding of a constituent, the distinction between given and new information, and the management of discourse information. Thus, the variation in word order observed in Lahijan Gilaki appears to reflect the interaction between syntactic structure and pragmatic or information-structural considerations rather than unrestricted syntactic variation.

Discussion and Conclusion

The findings indicate that Lahijan Gilaki can be characterized as a language with basic SOV word order and considerable flexibility in constituent ordering. While the data contain a substantial number of alternative word-order patterns, SOV is distinguished by its higher frequency, lower degree of formal marking, and occurrence in neutral pragmatic contexts. The findings also show that the correlations proposed by Lehmann do not consistently converge on a single typological pattern in Lahijan Gilaki. By contrast, Whaley's combination of frequency, markedness, and neutral pragmatic context provides a more comprehensive account of the data

and makes it possible to distinguish the basic word order from pragmatically motivated alternatives. The study therefore demonstrates the importance of incorporating pragmatic and information-structural factors into the analysis of basic word order, particularly in languages in which constituent order is relatively flexible.

References

- Akhlaghi, F., & Mostafavi, P. (2019). A typology of word order in the western and eastern varieties of Gilaki. *Persian Language and Iranian Dialects*, 4(1), 85–111.
- Dabir-Moghaddam, M. (2001). Word Order Typology of Iranian Languages. *International Journal of Humanities*, 8(2), 17–24.
- Dabir-Moghaddam, M. (2013). *A typology of Iranian languages*. Tehran: SAMT Publishing.
- Dery, J. E. (2007). Pragmatic Focus and Word Order Variation in Tagalog. *Language and Linguistics*, 8(1), 373–402.
- Dryer, M. S. (1992). "The Greenbergian Word Order Correlations". *Language*, 68, 81–138.
- Dryer, M. S. (2007). *Language Typology and Syntactic Description*. Vol. 1: Clause structure. Cambridge University Press. Edited by Timothy Shopen.
- Dryer, M. S. (2013). *Order of subject, object and verb*. In M. S. Dryer & M. Haspelmath (Eds.), *The World Atlas of Language Structures Online* (Chapter 81). Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology.
- Greenberg, J. H. (1966). Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. *Universals of Language*. Cambridge Mass: MIT Press, 73–113.
- Hawkins, J. A. 1983. *Word Order Universals*. New York: Academic Press.
- Kirt, A. (2012). *Word order and Information structure in New Testament Greek*. Canada. Alberta.
- Lambrecht, K. (1994). *Information Structure and Sentence Form*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehmann, W. P. (1973). A Structural Principle of Language and its Implications. *Language*, 49, 47–66.
- Lehmann, W. P. (1978). *Syntactic Typology: Studies in the Phenomenology of Language*. Austin: University of Texas Press.
- Pourhadi, M. (1392). *Investigation of Gilaki Language. Vije name Fahangestan, Zabanha va guyeshhay Irani*, 3, 201–226.
- Qorbani, M.A. (1375). *Historical and Cultural Background of Lahijan*. Tehran: Nashr-e Sayeh.
- Rasekhmahand, M. (1385). The relationship between scrambling and focus in Persian. *Dastur*, 2, 20–33.
- Rastorgueva, V. S., Kerimova, A. A., Mamedzade, A. K., Pireiko, L. A., & Edel'man, D. I. (2012). The Gilaki Language. *Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Iranica Upsaliensia*, 19, 1 - 445.
- Rezapour, E. (1393). Scrambling in Mazandarani Dialect. *Jostarhay Zabani*, 5, 95–115.
- Rodionova, E. (2001). *Word Order and Information Structure in Russian Syntax*. University of North Dakota.
- Sugisaki, K. (2010). *Case, Word order, General function and Information Structure in Japanese*. Bielefeld University.
- Thompson, G. (1997). *Introducing Functional grammar*. USA: St Martin's Press.
- Vahedi Langarudi, M.M. (1382). Word Order and Correlation Pairs in Simple Sentences of Langarudi Gilaki dialect. *Vije name Farhangestan, Zabanha va guyeshhay Irani*, 1, 8–121.
- Van Valin, R. D., J. (1999). A typology of the interaction of focus structure and syntax. In E. Raxilina & J. G. Testelec (Eds.), *Typology and linguistic theory: From description to explanation. Languages of Russian Culture*, 511–524.
- Vennemann, T. (1974). Analogy in Generative Grammar: The Origin of Word Order. *Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists. Luigi Hellmann*, 79–83.
- Vennemann, T. (1976). Categorical Grammar and the Order of Meaningful Elements. *Linguistic Studies Offered to Joseph Greenberg on the Occasion of his Sixtieth Birthday. Saratoga, California*, 615–634.
- Whaley, L. J. (1997). *Introduction to Typology: The Unity and Diversity of Languages*. India: Sage publication.

زبان‌شناسی و گویش‌های ایرانی

سال ۱۱، شماره ۱، پیاپی ۲۰ (بهار ۱۴۰۵) شماره صفحات: ۹۱ - ۱۱۵

بررسی چالش‌های چارچوب‌های لمان و ویلی در تعیین ترتیب واژه: شواهدی از گیلکی (گویش لاهیجانی)

هنگامه واعظی^۱ , معصومه مهرابی^۲، آسیه ربیعی‌پور سلیمی^۳

۱. استادیار، گروه زبان انگلیسی و زبان‌شناسی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، گیلان، ایران.
۲. دانشیار زبان‌شناسی، گروه زبان‌شناسی و ادبیات فارسی، دانشگاه آیت‌الله العظمی بروجردی، بروجرد، لرستان، ایران.
۳. کارشناسی ارشد زبان‌شناسی، گروه زبان انگلیسی و زبان‌شناسی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، گیلان، ایران.

چکیده

یکی از مؤلفه‌هایی که در رده‌شناسی زبان کاربرد گسترده‌ای دارد، ترتیب بنیادین واژه‌ها است. در این پژوهش، به ترتیب واژه در زبان گیلکی (گویش لاهیجانی) پرداخته می‌شود. هدف این پژوهش، تعیین نوع ترتیب واژه در گویش لاهیجانی و تبیین چالش‌های ویژگی‌های پیشنهادی لمان (۱۹۷۸) در تحلیل این گویش است. برای گردآوری داده‌ها، گفت‌وگوهای گویشوران بومی ضبط شد. تحلیل داده‌ها بر اساس هر دو الگو نشان داد که چارچوب ویلی بیش از چارچوب لمان با ویژگی‌های گویش لاهیجانی همخوانی دارد. افزون بر این، تحلیل داده‌ها نشان داد که گویش لاهیجانی، زبانی فعل‌پایانی است که در آن ترتیب فاعل-مفعول-فعل (SOV) از بسامد بالاتری برخوردار است و در عین حال دارای ترتیب واژه آزاد در صورت بی‌نشان است؛ از این‌رو، این گویش به عنوان گویشی از یک زبان غیرترتیبی به شمار می‌آید. بنابراین، گویش لاهیجانی دارای ترتیب واژه انعطاف‌پذیر است؛ به گونه‌ای که عناصر نحوی و ساخت‌های اطلاعاتی می‌توانند بر اساس اهداف کاربردشناختی گویندگان آزادانه جابه‌جا شوند. در نتیجه، مهم‌ترین عامل این انعطاف‌پذیری، اهداف کاربردشناختی گویندگان است.

واژه‌های کلیدی:

آرایش واژگانی
رده‌شناسی زبان
گویش لاهیجانی
لمان
ویلی

تاریخچه مقاله: دریافت: ۱۷ خردادماه ۱۴۰۵

بازنگری: ۲۵ مردادماه ۱۴۰۵

پذیرش: ۲۶ شهریورماه ۱۴۰۵

* آدرس ایمیل نویسنده مسئول: vaezi.h@iaui.ac.ir

واعظی، هنگامه و مهرابی، معصومه و ربیعی‌پور سلیمی، آسیه. (۱۴۰۵). بررسی چالش‌های چارچوب‌های لمان و ویلی در تعیین ترتیب واژه: شواهدی از گیلکی (گویش لاهیجانی). زبان‌شناسی و گویش‌های ایران، ۱۱(۱)، ۹۱-۱۱۵.

<https://doi.org/10.22099/jlil.2026.56345.1482>

حق نشر - ۲۰۲۶ نویسنده(گان). این یک مقاله با دسترسی آزاد است که تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0) منتشر شده است، استفاده، توزیع و تکثیر نامحدود را در هر رسانه‌ای مجاز می‌داند، مشروط بر اینکه به نویسندگان و منبع اصلی اشاره شود. هیچ اجازه‌ای از نویسندگان یا ناشر لازم نیست.

۱. مقدمه

رده‌شناسی زبان^۱ شاخه‌ای است که با مطالعه طیف گسترده‌ای از زبان‌ها، به دنبال کشف جهان‌شمول‌های ساختاری است. یکی از محورهای اصلی در این حوزه، مطالعه «ترتیب بنیادین واژه‌ها» است؛ یعنی آرایش خطی اجزای اصلی جمله در حالت استاندارد. در این بحث، مفاهیم بنیادینی نظیر فاعل^۲ به عنوان عامل انجام کار، مفعول^۳ به عنوان پذیرنده اثر، و کانون^۴ به عنوان عنصر برجسته در ساخت اطلاعاتی، نقشی تعیین‌کننده دارند. کانون، به بخشی از جمله اشاره دارد که از نظر معنایی یا گفتمانی برجسته شده است. رده‌شناسی زبانی شاخه‌ای از زبان‌شناسی است که زبان‌های جهان را بر اساس ویژگی‌های ساختاری و کارکردی آن‌ها مطالعه و طبقه‌بندی می‌کند. رده‌شناسی با جهان‌شمول‌های زبانی ارتباط دارد و با بررسی طیف گسترده‌ای از زبان‌ها می‌کوشد جهان‌شمول‌های ساخت زبان را کشف کرده و برای آن‌ها تبیین ارائه دهد (راستارگویا و همکاران؛ ۲۰۱۲).

مطالعات رده‌شناختی ترتیب واژه، غالباً ریشه در پژوهش‌های گرینبرگ^۵ (۱۹۶۶) دارد. با وجود بررسی‌های گسترده در زبان‌های جهان، پژوهش‌های اندکی بر روی زبان‌های ایرانی شمال‌غرب، از جمله گیلکی، انجام شده است. گیلکی به دلیل برخورداری از تنوع گویشی و انعطاف‌پذیری در ترتیب اجزای جمله، نمونه‌ای ارزشمند برای بررسی‌های رده‌شناختی است. هدف این مقاله، تحلیل ترتیب واژه در گویش لاهیجانی است. این پژوهش از منظر دو چارچوب نظری، یعنی همبستگی‌های لمان^۶ (۱۹۷۸) و آزمون‌های ویلی^۷ (۱۹۹۷)، به بررسی این موضوع می‌پردازد تا مشخص شود آیا این گویش از نظر رده‌شناختی با الگوهای OV (فعل-پایانی) همخوانی دارد یا با الگوی VO (فعل-میان‌جایی). با توجه به داده‌های اولیه، این مقاله بر این فرض استوار است که گویش لاهیجانی برخلاف برخی تصورات، یک زبان با ساختار تخت^۸ (که در آن تمایزهای صرفی و نحوی و واجی بسیار کم یا ضعیف است) نیست، بلکه زبانی است که در آن تعامل میان نحو و کاربردشناسی، رتبه اصلی را ایفا می‌کند.

رده‌شناسان معمولاً زبان‌ها را بر اساس آنچه «ترتیب بنیادین واژه‌ها» نامیده می‌شود، دسته‌بندی می‌کنند؛ یعنی ترتیب عناصر در یک جمله خبری معمولی. مطالعه رده‌شناختی ترتیب واژه را معمولاً به مقاله گرینبرگ (۱۹۶۶) نسبت می‌دهند. پژوهش درباره ترتیب واژه در بسیاری از زبان‌ها انجام شده است، اما در مورد زبان گیلکی پژوهش‌چندانی صورت نگرفته است. البته اخلاقی و مصطفوی (۱۳۹۸) ترتیب واژه‌ها و توالی ارکان جمله را در گیلکی رشت به‌عنوان نماینده گونه غربی و گیلکی لاهیجان به‌عنوان نماینده گونه شرقی، بر اساس ۲۴ مؤلفه رده‌شناختی گرینبرگ و با بهره‌گیری از چارچوب‌های درایر^۹ (۲۰۱۳)، ۲۰۰۷، (۱۹۹۲) و دبیرمقدم (۱۳۹۲) بررسی و مقایسه کرده‌اند. داده‌های پژوهش از طریق مصاحبه و ضبط گفتار گویشوران گردآوری شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که هر دو گونه، با وجود تفاوت‌های جزئی، در الگوی کلی ترتیب واژه‌ها شباهت زیادی دارند و فعل در هر دو گونه پس از فاعل و مفعول قرار می‌گیرد؛ از این‌رو، هر دو را می‌توان در زمره زبان‌های فعل‌پایانی دانست. باین‌حال،

^۱ . linguistic typology

^۲ . subject

^۳ . object

^۴ . focus

^۵ . V. S. Rastorgueva, et al.

^۶ . J. H. Greenberg

^۷ . W. P. Lehmann

^۸ . L. J. Whaley

^۹ . flat

^{۱۰} . M. S. Dryer

در سه مؤلفه نوع حرف‌افزافه، توالی صفت و مبنای مقایسه، و توالی فعل اصلی و فعل کمکی زمان-نمود تفاوت‌هایی میان دو گونه مشاهده شده است. همچنین، تحلیل همبستگی‌های ترتیب واژه نشان می‌دهد که گیلکی هم‌زمان برخی ویژگی‌های زبان‌های فعل‌پایانی و فعل‌میانی را داراست و بنابراین تعیین قطعی جایگاه رده‌شناختی آن بر اساس این معیارها دشوار است. از این رو، در این مقاله زبان گیلکی، به‌ویژه گویش لاهیجانی، بررسی می‌شود. گیلکی یکی از زبان‌های ایرانی است که انعطاف‌پذیری زیادی در ترتیب اجزای جمله نشان می‌دهد. هدف این مقاله، بررسی ترتیب واژه در گویش لاهیجانی است. گویش لاهیجانی زبانی فعل‌پایانی (SOV) با ترتیب واژه آزاد است. این مقاله بر ترتیب عناصر گروهی بر اساس همبستگی‌های^۱ لمان (۱۹۷۸) تمرکز دارد؛ اما از آنجا که الگوی نخست برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های پژوهش کافی نیست و با مشکلاتی روبه‌رو است و نمی‌تواند همه بخش‌های گویش لاهیجانی را تبیین کند، از چارچوب دوم، یعنی الگوی ویلی (۱۹۹۷)، برای تعیین ترتیب خطی واژه‌ها در این گویش استفاده خواهد شد.

به‌طور کلی، این پژوهش در پی بررسی رده‌شناسی زبانی و ترتیب بنیادین واژه در گیلکی لاهیجانی است؛ موضوعی که تاکنون بررسی نشده است. همچنین پژوهش حاضر می‌کوشد تحلیلی دقیق از ترتیب واژه در گویش لاهیجانی ارائه دهد و نشان دهد اطلاعات چگونه در جمله‌های این گویش توزیع می‌شود. برای این منظور، داده‌ها از طریق ضبط مکالمه‌ها، گفت‌وگوها و تک‌گویی‌های گویشوران بومی لاهیجان به مدت هشت ساعت گردآوری و سپس روی کاغذ پیاده‌سازی شدند. در مجموع، حدود ۸۰۰ جمله جمع‌آوری شده است. در ادامه، پژوهش‌های پیشین درباره ترتیب واژه مرور می‌شود تا روشن شود که هنوز برخی مسائل در این حوزه مبهم و حل‌نشده باقی مانده‌اند.

۲. پیشینه پژوهش

مطالعات رده‌شناختی درباره ترتیب واژه، به‌ویژه پس از پژوهش بنیادی گرینبرگ (۱۹۶۳)، جایگاه مهمی در رده‌شناسی زبان یافته‌اند. گرینبرگ (۱۹۶۶) با بررسی همبستگی میان ترتیب فاعل، مفعول و فعل و دیگر عناصر نحوی، مبنایی برای مطالعه الگوهای ترتیب واژه و همبستگی‌های میان‌زبانی فراهم کرد. در ادامه، درایر (۱۹۹۲) با بررسی داده‌های ۶۲۵ زبان، همبستگی‌های مطرح‌شده در مطالعات پیشین را به‌صورت گسترده بازبینی کرد و نشان داد که میان ترتیب عناصر نحوی و برخی ویژگی‌های دیگر زبان‌ها روابط رده‌شناختی قابل‌توجهی وجود دارد. درایر در پژوهش‌های بعدی نیز این موضوع را از ابعاد مختلف بررسی کرده است. درایر (۲۰۰۷) با ارائه مروری جامع بر ترتیب واژه، الگوهای ترتیب عناصر را در سطح بند و گروه اسمی و روابط میان آن‌ها بررسی می‌کند. همچنین، درایر (۲۰۱۳) در چارچوب اطلس جهانی ساختارهای زبان، مؤلفه‌های مختلف ترتیب واژه را به‌صورت مستقل و بر اساس داده‌های گسترده میان‌زبانی بررسی کرده است؛ از جمله ترتیب فاعل، مفعول و فعل، ترتیب فاعل و فعل، ترتیب مفعول و فعل، ترتیب حرف‌افزافه و گروه اسمی، ترتیب اضافه و اسم، و ترتیب صفت و اسم.

در بررسی پیشینه تحقیق، باید به جایگاه مطالعات رده‌شناسی زبان‌های ایرانی اشاره کرد. دبیرمقدم (۲۰۰۱) در بررسی رده‌شناختی ترتیب واژه در زبان‌های ایرانی، میان ترتیب خطی سازه‌های اصلی و مجموعه گسترده‌تر پارامترهای رده‌شناختی تمایز قائل می‌شود. وی تصریح می‌کند که فارسی نو از لحاظ ترتیب خطی سازه‌های خود، هم در گونه نوشتاری و هم در گونه

^۱. correlations

گفتاری، عمدتاً دارای ترتیب SOV است. بدین ترتیب، در ساخت خنثی، فاعل و مفعول معمولاً پیش از فعل قرار می‌گیرند و فعل در جایگاه پایانی ظاهر می‌شود. با این حال، دبیرمقدم تأکید می‌کند که تعیین رده‌شناختی یک زبان نباید صرفاً بر اساس ترتیب فاعل، مفعول و فعل صورت گیرد. بررسی وی بر مبنای همبستگی‌های ترتیب واژه گرینبرگ و چارچوب درایر (1992) نشان می‌دهد که فارسی نو، علی‌رغم داشتن ترتیب خطی غالب SOV، در تعدادی از پارامترهای رده‌شناختی با زبان‌های نوع VO نیز همخوانی دارد. بر همین اساس، وی در پژوهش‌های اولیه خود فرضیه‌ای مبنی بر قرار داشتن فارسی در مسیر تغییر نحوی از نوع OV به VO مطرح کرد. بنابراین، از دیدگاه وی، فارسی را می‌توان زبانی دانست که در سطح ترتیب سازه‌های اصلی جمله عمدتاً SOV و فعل‌پایانی است، اما در سطح گسترده‌تر پارامترهای رده‌شناختی، ویژگی‌های مختلفی از هر دو گرایش OV و VO نشان می‌دهد.

راسخ‌مهند (۱۳۸۵) به بررسی رابطه میان به‌هم‌ریختگی یا قلب نحوی^۱ و کانون در فارسی پرداخته است. معتقد است میان عناصر گفتمانی کانون، رابطه وجود دارد و این فرایند در زبان فارسی می‌تواند ساخت کانونی جمله را دگرگون کند. به‌هم‌ریختگی/قلب نحوی می‌تواند بر ترتیب واژه‌های جمله اثر بگذارد و این امر با ساخت اطلاعاتی جمله مرتبط است. به‌طور کلی، داده‌های زبان فارسی نشان می‌دهند که در این زبان دو نوع کانون وجود دارد: کانون تقابلی^۲ و کانون اطلاعی^۳. در هر یک از این دو نوع، به‌هم‌ریختگی/قلب نحوی و ترتیب اجزای جمله در فارسی به شیوه‌ای متفاوت عمل می‌کنند. به این معنا که هنگامی که یک عنصر دارای کانون تقابلی در جمله وجود داشته باشد، به‌هم‌ریختگی/قلب نحوی به آسانی رخ می‌دهد و واژه‌ها می‌توانند جایگاه خود را تغییر دهند؛ اما در کانون اطلاعی، وضعیت کاملاً برعکس است و چنین جابه‌جایی‌ای رخ نمی‌دهد.

(۱)

- آریا کتاب را به آرش داد. (بی نشان)

- کتاب را آریا به آرش داد. (نه دفتر را) تقابلی

- به آرش آریا کتاب را داد. (نه به احمد) تقابلی (راسخ‌مهند، ۱۳۸۵: ۲۴)

رضاپور (۱۳۹۳) در پژوهش خود نیز نشان داده که در گویش مازندرانی، قلب نحوی تنها با هدف تغییر معنای گفتمانی و توزیع اطلاعات کهنه و نو رخ می‌دهد. و این به‌هم‌ریختگی/قلب نحوی در گویش مازندرانی، همانند زبان فارسی، تنها در زبان گفتاری به‌کار می‌رود. افزون بر این، این فرایند معنای اصلی جمله را تغییر نمی‌دهد، بلکه تنها معنای گفتمانی جمله را دگرگون می‌کند. به بیان دیگر، این فرایند می‌تواند توزیع اطلاعات کهنه و نو را تغییر دهد. به‌هم‌ریختگی نحوی از برخی محدودیت‌های جهان‌شمول در زبان‌های مختلف پیروی می‌کند. این فرایند در گویش مازندرانی دارای دو ویژگی اختصاصی است:

- در گویش مازندرانی، برخلاف فارسی، بیش از یک حرکت نحوی می‌تواند به‌طور هم‌زمان رخ دهد؛ یعنی دو سازه می‌توانند هم‌زمان به چپ یا راست جابه‌جا شوند (به‌هم‌ریختگی/قلب چندگانه^۴).

۱. scrambling

۲. contrastive

۳. informative

۴. multiple scrambling

- بیشتر جابه‌جایی‌ها در زبان فارسی به سمت راست و پیش از فعل صورت می‌گیرد؛ در حالی که در مازندرانی، بیشتر حرکت‌ها به سمت چپ و پس از فعل انجام می‌شود.

در سطح بین‌المللی، پژوهش‌های متعددی بر رابطه میان ساخت اطلاعاتی و ترتیب واژه تمرکز کرده‌اند. رودیونووا (۲۰۰۱) در رساله خود، تنوع ترتیب واژه در جمله‌های خبری زبان روسی را بر اساس تأثیر ساخت اطلاعاتی توضیح داده و به این نتیجه رسیده است که ترتیب واژه در زبان روسی تصادفی یا آزاد نیست، بلکه به‌شدت تحت تأثیر انواع کانون (گزاره‌ای، جمله‌ای و محدود) قرار دارد پژوهش یادشده می‌کوشد تنوع ترتیب واژه در جمله‌های خبری روسی را از طریق تأثیر ساخت اطلاعاتی تبیین کند. ترتیب واژه انواع مختلف کانون را رمزگذاری می‌کند: کانون گزاره‌ای، کانون جمله‌ای و کانون محدود^۱. در کانون گزاره‌ای، تکیه آوایی بر فعل قرار می‌گیرد و فاعل غالباً حذف یا به‌صورت ضمیر ظاهر می‌شود. در این نوع کانون که کم‌نشان‌ترین نوع کانون به شمار می‌رود، ترتیب واژه معیار و کم‌نشانه یعنی SVO غلبه دارد. در کانون جمله‌ای، تکیه بر فاعل قرار می‌گیرد و فاعل می‌تواند پیش یا پس از فعل ظاهر شود. ترتیب وارونه VS عمدتاً برای معرفی اطلاعات جدید در گفتمان روایی به‌کار می‌رود. تنوع ترتیب واژه در ساخت‌های دارای کانون محدود با پیش‌فرض^۲ و نشان‌داری ارتباط دارد. هنگامی که گوینده فرض می‌کند پاسخی برای عنصر پرسشی وجود دارد، فاعل کانونی پس از فعل قرار می‌گیرد؛ در حالی که مفعول کانونی در جایگاه پیش‌هسته‌ای یا بلافاصله پیش از فعل ظاهر می‌شود. وی تغییرات زیر را برای ترتیب واژه در زبان روسی، متناسب با کارکردهای ساخت اطلاعاتی، مشخص کرده است.

جدول ۱.

انواع بنیادین ترتیب واژه در زبان روسی

ترتیب واژه	انواع کانون
SV	کانون گزاره‌ای
VS,SV	کانون جمله‌ای
	کانون محدود بدون/با پیش‌فرض پاسخ (بی‌نشان)
SV	الف) فاعل
(S)OV	ب) مفعول
	کانون محدود با پیش‌فرض پاسخ (نشان‌دار)
VS	الف) فاعل
SOV.OSV	ب) مفعول

او در نهایت نتیجه می‌گیرد که ترتیب واژه‌ای که ظاهراً «آزاد» به نظر می‌رسد، در واقع به‌شدت به ساخت کانونی وابسته است. به بیان دیگر، ترتیب‌های متفاوت واژه صرفاً حاصل تغییرات سبکی نیستند، بلکه از محدودیت‌های مشخص و صریح مربوط به جایگاه کانون ناشی می‌شوند. بنابراین، ترتیب واژه در زبان روسی تصادفی یا کاملاً آزاد نیست.

^۱ narrow focus

^۲ presupposition

دری^۱ (۲۰۰۷) کانون کاربردشناختی و تنوع ترتیب واژه را در زبان تاگالوگ بررسی کرده است. به اعتقاد او، زبان تاگالوگ سه نوع کانون پیشنهادی لمبرکت^۲ (۱۹۹۴) را نشان می‌دهد و زبانی با نحو و کانون انعطاف‌پذیر است. این پژوهش رویکردی کاربردشناختی محور برای تحلیل تنوع صورت‌های جمله در این زبان ارائه می‌دهد و انگیزه‌های کاربردشناختی شکل‌های مختلف جمله را توضیح می‌دهد. همچنین نشان داده شده است که اگرچه جایگاه آغازین جمله معمولاً برای کانون محدود ترجیح داده می‌شود، اما همواره چنین نیست که جمله‌های دارای کانون محدود الزاماً عنصر کانونی را در آغاز جمله قرار دهند. استثنایا بیشتر در جمله‌هایی مشاهده می‌شوند که کانون محدود بر روی سازه‌ها اعمال می‌شود. بنابراین، می‌توان گفت تاگالوگ زبانی با نحو انعطاف‌پذیر و کانون انعطاف‌پذیر است؛ از این رو، ترتیب واژه‌ها در جمله می‌تواند آزادانه جابه‌جا شود.

سوگیساکي^۳ (۲۰۱۰) محدودیت‌ها و بهینه‌سازی ترتیب واژه و ساختواژه را برای بازنمایی نقش‌های دستوری و ساخت اطلاعاتی در زبان ژاپنی بررسی کرده است. وی ابتدا پیکربندی^۴ زبان ژاپنی را در چارچوب دستور واژی-نقشی^۵ مطالعه می‌کند. زبان ژاپنی نه شواهد نیرومندی برای گروه فعلی (VP) دارد و نه برای جایگاه کانون در عبارت پیش‌فعلی؛ در نتیجه، ژاپنی نه ساخت پیکربندی‌مند دارد و نه ساخت گفتمان‌پیکربندی‌مند، بلکه دارای ساختی تخت^۶ یا مسطح است؛ در این نوع ساختار، همه سازه‌ها در یک سطح قرار دارند و سلسله‌مراتبی نیستند. این ساخت تخت تنها به این دلیل امکان‌پذیر است که ساختواژه ژاپنی نقش‌های دستوری را رمزگذاری می‌کند. ترتیب واژه نیز برای تشخیص نقش‌های دستوری به کار می‌رود و ترتیب معیار آن SOV است.

این تحلیل نشان می‌دهد که ساخت اطلاعاتی در زبان ژاپنی نقش مهمی دارد و اجازه می‌دهد مفعول مستقیم برای دستیابی به ساخت کاربردشناختی بهینه به آغاز جمله منتقل شود. بنابراین، برای شناسایی نقش‌های دستوری کافی است یکی از سه راهبرد تمایز نشانه‌های حالت، ترتیب واژه و جاننداری به کار رود. از این رو روشن می‌شود که ترتیب واژه می‌تواند نقش‌های دستوری را تعیین کند و ساخت اطلاعاتی نیز از طریق ترتیب‌های متفاوت واژه‌ها بازنمایی شود؛ برای مثال، مفعول مستقیم می‌تواند برای دستیابی به ساخت کاربردشناختی مطلوب به ابتدای جمله منتقل شود.

کِرت^۷ (۲۰۱۲) استدلال می‌کند که یونانی عهد جدید زبانی هسته‌آغاز^۸ است؛ بدین معنا که هسته‌های نحوی در ساخت پایه همواره پیش از وابسته‌های^۹ خود قرار می‌گیرند. این پژوهش به بررسی ترتیب واژه در یونانی کوینه عهد جدید پرداخته و بر حوزه‌های زیر تمرکز کرده است: جمله‌های خبری، پرسش‌ها و بندهای موصولی. نتایج این پژوهش چند نکته را نشان می‌دهد:

۱. j. E. Dery

۲. K.Lambrecht

۳. K.Sugisaki

۴. configurationality

۵. LFG=Lexical- Functionl Grammar

۶. flat structure

۷. A. Kirt

۸. head initial

۹. complements

نخستین نتیجه این است که بندهای موصولی برون‌هسته‌ای^۱ و ساخت‌های همبسته^۲ در یونانی عهد جدید^۳ هر دو از نوع موصولی‌های مبتنی بر بالابری^۴ هستند. ضمائر موصولی به‌عنوان هسته‌های یک گروه تعیین‌گر موصولی^۵ منشأ می‌گیرند و گروه‌های اسمی — که هسته‌های اسمی بندهای موصولی‌اند — متمم‌های آن‌ها محسوب می‌شوند.

نتیجه دیگر این است که گروه‌های اسمی می‌توانند هم پیش از حرکت گروه تعیین‌گر موصولی به جایگاه گروه نشانگر متمم نما (Spec CP) و پس از آن، از گروه حرف تعریف (DP) خارج شوند. در واقع، مبتداسازی^۶ گروه اسمی به فرافکن موضوعی پایین‌تر^۷ می‌تواند برخی از نمونه‌های بندهای موصولی درون‌هسته‌ای^۸ را توضیح دهد؛ مواردی که در آن‌ها اسم از ضمیر موصولی جدا و جامانده^۹ است. نتیجه نهایی این است که بسیاری از بندهای موصولی در واقع میان موصولی‌های برون‌هسته‌ای مبتنی بر بالابری/ارتقاء و ساخت‌های همبسته ابهام ساختاری دارند. به بیان دیگر، یک ساخت می‌تواند هم به‌صورت بند موصولی برون‌هسته‌ای مبتنی بر بالابری/ارتقاء و هم به‌صورت ساخت همبسته تفسیر شود. بنابراین، پژوهش‌های پیشین رابطه میان ترتیب واژگان و ساخت اطلاعاتی را نشان می‌دهند. هر زبان می‌تواند این رابطه را به شیوه‌های متفاوتی بازنمایی کند.

چارچوب نظری این پژوهش بر همبستگی‌های لمان (۱۹۷۸) و چارچوب ویلی (۱۹۹۷) استوار است که نسبت به رویکردهای دیگر دقیق‌تر و برجسته‌تر به نظر می‌رسند. پژوهش حاضر با مطالعات پیشین تفاوت دارد، زیرا نحوه عملکرد گویش لاهیجانی تاکنون به‌روشنی بررسی نشده است. این چارچوب‌ها در ادامه توضیح داده خواهند شد.

یکی از حوزه‌های مهم پژوهش در رده‌شناسی به ترتیب عناصر در بندها و گروه‌ها می‌پردازد؛ یعنی ترتیب قاعل/نهاد (S)، مفعول (O) و فعل (V). توزیع این سه عنصر در یک زبان، ترتیب واژگانی پایه آن زبان نامیده می‌شود و اصطلاح ترتیب پایه اجزا^{۱۰} برای توصیف آرایش خطی غالب نهاد، فعل و مفعول به کار می‌رود. مطالعات رده‌شناختی ترتیب واژگان معمولاً به مقاله مشهور گرینبرگ در سال ۱۹۶۳ بازمی‌گردد. بر اساس دیدگاه او، به طور کلی شش ترتیب (SVO، SOV، VOS، VSO، OSV) ممکن برای اجزای بند وجود دارد: نهاد (S)، مفعول (O) و فعل (V)، و ادعا شده است که همه این ترتیب‌ها دست‌کم در یک زبان جهان به‌عنوان ترتیب پایه اجزا به کار می‌روند (گرینبرگ، ۱۹۶۶). در میان این الگوها، ترتیب‌های SOV و SVO در بیش از ۴۰ درصد زبان‌های جهان مشاهده می‌شوند، در حالی که سایر انواع ترتیب واژگان کم‌کاربردتر یا بسیار نادر هستند.

۳. چارچوب نظری

لمان (۱۹۷۳، ۱۹۷۸) نتیجه می‌گیرد که ترتیب فعل و مفعول در زبان‌ها، مبنای اصلی سازمان‌دهی ترتیب اجزای دیگر است. او تلاشی برای وارد کردن فاعل (S) در نظام همبستگی‌های خود انجام نمی‌دهد. به این معنا که اگر ترتیب نسبی فعل و مفعول در

^۱ . head-external relative clauses

^۲ . correlatives

^۳ . NT Greek

^۴ . raising relatives

^۵ . relative DP

^۶ . topicalization

^۷ . lower Topic projection

^۸ . head-internal relative clauses

^۹ . stranded

^{۱۰} . basic constituent order

زبانی مشخص باشد، می‌توان ترتیب دیگر جفت‌های سازه‌ای مانند حرف‌اضافه و اسم، اسم و مضاف‌الیه، اسم و صفت، وند و ریشه، واژه پرسشی و جمله و غیره را پیش‌بینی کرد. جفت‌های همبستگی لمان (۱۹۷۸) (همبستگی‌های ترتیب اجزا) در جدول ۱-۲ ارائه شده‌اند.

جدول ۲.

جفت‌های همبسته^۱ (همبستگی‌های) لمان (۱۳۷۳:۶۷)

زبان‌های VO	زبان‌های OV
حرف‌اضافه + اسم	اسم + حرف‌اضافه
اسم + مضاف‌الیه	مضاف‌الیه + اسم
اسم + صفت	صفت + اسم
اسم + بند موصولی	بند موصولی + اسم
واژه پرسشی در آغاز جمله	واژه پرسشی غیر آغازی
پیشوندها	پسوندها
فعل کمکی + فعل اصلی	فعل اصلی + فعل کمکی
صفت تفضیلی + معیار مقایسه	معیار مقایسه + صفت تفضیلی
فعل + قید	قید + فعل
منفی‌ساز + فعل	فعل + منفی‌ساز
وابسته‌ساز + بند	بند + وابسته‌ساز

بر اساس جدول بالا، لمان (۱۹۷۸) معتقد است که رابطه میان فعل و مفعول می‌تواند سازمان‌دهنده اصلی زبان باشد. با این حال، واقعیت‌های زبانی همواره با این الگوهای پیش‌بینی‌شده همخوانی ندارند؛ برای مثال، زبان انگلیسی دارای برخی ویژگی‌های رایج در زبان‌های دارای ترتیب واژگانی VO است؛ از جمله استفاده از پیش‌اضافه‌ها، مانند “in the room” «در اتاق» و «روی میز» “on the table”، قرار گرفتن بند موصولی پس از اسم، مانند “the book that I bought yesterday” «کتابی که دیروز خریدم»، و آمدن فعل کمکی و منفی‌ساز پیش از فعل اصلی، مانند “She does not like coffee” «او قهوه دوست ندارد» یا “He has not finished his work” «او کارش را تمام نکرده است». همچنین، در بسیاری از ساختارها اسم پیش از وابسته یا متمم خود قرار می‌گیرد؛ برای مثال، در ساختارهایی مانند “house” “the roof of the” «سقف خانه»، اسم اصلی (roof) پیش از گروه حرف‌اضافه (of the house) قرار دارد. با این حال، زبان انگلیسی برخی از پیش‌بینی‌های لمان (۱۹۷۸) را نقض می‌کند. برای مثال، برخلاف الگوی مورد انتظار در بسیاری از زبان‌های VO، صفت در انگلیسی معمولاً پیش از اسم قرار می‌گیرد، مانند “a beautiful house” «یک خانه زیبا» و “an interesting book” «یک کتاب جالب». همچنین، در مورد ساختارهای ملکی و مضاف‌الیه، هر دو ترتیب در زبان انگلیسی مشاهده می‌شود. از یک سو، در ساختار ملکی دارای S^۲،

^۱ correlation pairs

وابسته پیش از اسم می‌آید، مانند “John’s book” « کتاب جان» و “the girl’s bag” « کیف دختر»؛ و از سوی دیگر، در ساختار of-genitive، اسم پیش از وابسته قرار می‌گیرد، مانند “the door of the house” « در خانه» و “the title of the book” « عنوان کتاب». بنابراین، نمی‌توان به‌طور مطلق ادعا کرد که در زبان انگلیسی پیش اضافه همواره پیش یا پس از اسم قرار می‌گیرد. لمان (۱۹۷۸) در چنین مواردی پیشنهاد می‌کند که اگر زبان‌ها الگوهایی متفاوت از الگوهای پیش‌بینی‌شده نشان دهند و ویژگی‌های هر دو نوع را داشته باشند، احتمالاً در مرحله گذار از یک نوع ساختاری به نوع دیگر هستند.

بیشتر زبان‌ها بیش از یک شیوه برای ترتیب‌دادن به فاعل، مفعول و فعل دارند. با این حال، در بسیاری از زبان‌ها دو یا چند ترتیب واژه به‌طور مکرر ظاهر می‌شوند و به نظر نمی‌رسد که کارکرد گفتمانی خاصی داشته باشند. برخی زبان‌شناسان پیشنهاد کرده‌اند که در طبقه‌بندی زبان‌ها بر اساس ترتیب بنیادین اجزا، باید دسته‌ای نیز برای زبان‌هایی در نظر گرفته شود که اساساً ترتیب بنیادین ثابتی ندارند (تامپسون، ۱۹۹۷). در رده‌شناسی مدرن، برخی زبان‌ها فاقد ترتیب بنیادین ثابت هستند.

تقسیم‌بندی اصلی در انواع زبان‌ها مبتنی بر این است که آیا ترتیب اجزا عمدتاً تحت تأثیر ملاحظات کاربرشناختی قرار دارد (ترتیب انعطاف‌پذیر) یا ملاحظات نحوی (ترتیب ثابت). برخی زبان‌ها از ترتیب واژه نسبتاً محدود برای انتقال اطلاعات دستوری مهم استفاده می‌کنند؛ این زبان‌ها «ترتیبی^۱» نامیده می‌شوند. در مقابل، برخی دیگر در ترتیب واژه انعطاف بیشتری دارند و از آن برای انتقال اطلاعات کاربرشناختی بهره می‌گیرند. این زبان‌ها دارای ترتیب واژه آزاد یا انعطاف‌پذیر هستند، هرچند اغلب آن‌ها یک ترتیب ترجیحی و بی‌نشان نیز دارند. این دسته از زبان‌ها «غیرترتیبی^۲» نامیده می‌شوند (ون ولین، ۱۹۹۹).

حتی در زبان‌هایی که چندین ترتیب متفاوت برای اجزا دارند، اغلب می‌توان با استفاده از چند آزمون، ترتیب بنیادین را تعیین کرد. بنابراین، اصطلاح «ترتیب انعطاف‌پذیر» باید تنها در مواردی به کار رود که دو یا چند الگو وجود داشته باشد و تعیین اصولی ترتیب بنیادین ممکن نباشد. درایر (۲۰۰۷) دقیقاً درباره معیارهای تعیین ترتیب بنیادین (نظیر فراوانی، توزیع و سادگی) در زبان‌هایی که چند ترتیب را نشان می‌دهند بحث می‌کند.

برای تعیین نوع زبان‌ها روش‌های مختلفی وجود دارد؛ اما همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، هر یک از این روش‌ها مشکلات خاص خود را دارند. ویلی (۱۹۹۷) چند آزمون برای تعیین ترتیب بنیادین واژه در یک زبان ارائه می‌کند. میزان کارآمدی هر یک از این آزمون‌ها به زبانی بستگی دارد که این آزمون‌ها بر آن اعمال می‌شوند. بر این اساس، می‌توان ترتیب بنیادین اجزا را در سطح روساخت دستور زبان شناسایی کرد.

۱.۳- پسامد^۳

تحلیل ترتیب بنیادین اجزا از طریق انتخاب یک یا چند متن و شمارش تعداد وقوع هر نوع ترتیب واژه امکان‌پذیر است (هاوکینز، ۱۹۸۳). اگر یکی از انواع ترتیب بیش از سایر انواع ظاهر شود، آن ترتیب به‌عنوان ترتیب غالب و بی‌نشان شناخته می‌شود و در نتیجه می‌توان آن را ترتیب بنیادین واژه در آن زبان دانست. در شمارش متنی، چند نکته باید مورد توجه قرار گیرد. نخست آنکه همه بخش‌های متن از نظر کارکرد گفتمانی یکسان نیستند. ممکن است رایج‌ترین ترتیب واژه در انواع مختلف متن متفاوت باشد.

۱. configurational

۲. non-configurational

۳. Frequency

برای مثال، آغاز یک متن یا آغاز هر بخش اصلی آن که معمولاً به توصیف موقعیت و معرفی شخصیت‌ها اختصاص دارد، ممکن است با ترتیب واژه خاصی مشخص شود (ویلی، ۱۹۹۷: ۱۰۱).

۲.۳- نشان‌داری^۱

ترتیب بنیادین اجزای یک زبان معمولاً در گفته‌هایی ظاهر می‌شود که کمترین میزان نشان‌داری صوری را دارند. این اصل در همه سطوح دستور زبان، یعنی واج‌شناسی، ساختواژه و نحو صادق است. رایج‌ترین ترتیبی که کمترین میزان نشان‌داری را دارد و «بی‌نشان» نامیده می‌شود، گرایش دارد که ترتیب بنیادین زبان باشد. بنابراین، نشان‌داری می‌تواند نشانه‌ای برای تعیین الگوهای بنیادین زبان‌ها باشد، هرچند این معیار کم‌اعتمادترین آزمون در میان آزمون‌های پیشنهادی است (ویلی، ۱۹۹۷: ۱۰۲). نمونه‌ای از تفاوت نشان‌داری واجی در جمله‌های انگلیسی در مثال (۲) آمده است:

(۲)

a) I like beans.

من لوبیا دوست دارم

b) Beans, I like.

لوبیا، من دوست دارم

در جمله اول آهنگ گفتار خنثی وجود دارد و زیر و بمی صدا در پایان گفته به آرامی کاهش می‌یابد؛ اما در جمله دوم برخی عناصر واج‌شناختی اضافی افزوده شده‌اند. بنابراین، گفته می‌شود که این جمله «نشان‌دار» است، زیرا با یک اوج زیربومی کوتاه و شدید آغاز می‌شود که ناشی از تکیه سنگین بر واژه beans است. از سوی دیگر، جمله اول بی‌نشان تلقی می‌شود. در نتیجه، ترتیب واژگان در جمله اول ترتیب پایه زبان به شمار می‌آید.

زبان کوتنای^۲ (زبان بومی آمریکای شمالی، زبان منفرد) نمونه مناسبی از نشان‌داری ساختواژی را در مثال (۳) نشان می‌دهد:

(۳)

(الف)

wukat-I palkiy-s tiqat'

see-IND woman-OBV man^۳

مرد، زن را دید.

(ب)

wukat-asp-i tiqat'-s palkiy

see-INV-IND man-OBV woman^۴

^۱ . Markedness

^۲ . Kutenai

^۳ . Indicative IND: نشان‌دهنده وجه اخباری فعل است؛ یعنی رویداد به صورت یک گزاره خبری یا واقعیت بیان می‌شود.
Obviative OBV: نشانه‌ای دستوری برای تمایز میان ارجاعات سوم شخص است. در زبان‌هایی که نظام obviation دارند، معمولاً یک شخص سوم «محوری یا نزدیک» (proximate) و شخص سوم دیگر «غیرمحوری یا دور» (obviative) مشخص می‌شود.

^۴ . Inverse INV: نشان می‌دهد که جمله در ساخت معکوس قرار دارد؛ یعنی رابطه میان فاعل و مفعول معکوس شده است.

زن توسط مرد دیده شد (داده‌ها از دراپر، ۱۹۹۴)

در مثال بالا دو ترتیب واژه وجود دارد VOS: در جمله (الف-۳) و VSO در جمله (ب-۳). در جمله دوم، نشانه‌گذاری صوری اضافی (پسوند فعلی) وجود دارد که آن را به‌عنوان ساخت نشان‌دار معرفی می‌کند. از این‌رو، جمله (۲-الف) ترتیب بنیادین اجزا را نشان می‌دهد. در نهایت، زبان آلمانی نمونه مناسبی از نشان‌داری نحوی است. در جمله‌های اصلی ترتیب SVO و در جمله‌های وابسته ترتیب SOV دیده می‌شود:

(۴)

(الف)

der Mann sah den Jungen

The man.NOM saw the boy. ACC

مرد، پسر را دید

(ب)

ich weiss dass der Mann den Jungen sah

I know that the man saw the boy

می‌دانم که مرد، پسر را دید.

در جمله‌های اصلی هیچ نشانه ساختوازی اضافی (مانند وند یا وابسته اضافی) وجود ندارد؛ بنابراین، جمله‌های وابسته نشان‌دار به شمار می‌روند. نشان‌داری می‌تواند شاخص مناسبی برای تعیین الگوهای بنیادین زبان‌ها باشد، هرچند ویلی (۱۹۹۷) (۱۰۳:۱۹۹۷) اعتماد کمتری به این آزمون دارد. به‌طور کلی، بی‌نشان‌ترین ترتیب احتمالاً ترتیب بنیادین زبان است.

۳.۳- بافت‌های کاربردشناختی خنثی^۱

نکته دیگری که در تشخیص ترتیب بنیادین اجزای جمله باید مورد توجه قرار گیرد، نقش کاربردشناختی و گفتمانی جمله است. ترتیب واژه‌ها همیشه صرفاً تابع ساختار نحوی نیست و ممکن است با توجه به وضعیت اطلاعاتی و گفتمانی جمله تغییر کند. برای مثال، در زبان انگلیسی ترتیب معمول جمله خبری به صورت فاعل - فعل - مفعول است:

«جان در را باز کرد.» John opened the door

در بافت خنثی، که هیچ‌یک از اجزای جمله از نظر گفتمانی برجستگی خاصی ندارد، این ترتیب را می‌توان به‌عنوان ترتیب بی‌نشان و در نتیجه یکی از شواهد مربوط به ترتیب بنیادین زبان در نظر گرفت. اما هنگامی که گوینده بخواهد یکی از اجزای جمله را برجسته کند یا آن را در کانون توجه قرار دهد، ممکن است ترتیب یا ساخت جمله تغییر کند. برای نمونه، در پاسخ به پرسش «چه کسی در را باز کرد؟»، جمله John opened the door طبیعی است، زیرا «John» اطلاعات جدید و مورد پرسش را ارائه می‌کند. در مقابل، اگر پرسش درباره چیزی باشد که جان باز کرده است، همان جمله با تأکید بر the door در ساخت گفتمانی متفاوتی به کار می‌رود. از این‌رو، برای تعیین ترتیب بنیادین یک زبان نمی‌توان صرفاً به شمارش ترتیب‌های مشاهده‌شده در متون اکتفا کرد. لازم است مشخص شود هر ترتیب در چه شرایط گفتمانی و با چه هدف ارتباطی به کار رفته

¹. Pragmatically Neutral Contexts

است. جمله‌هایی که در بافت خنثی و بدون انگیزه گفتمانی خاص تولید می‌شوند، برای این منظور ارزش بیشتری دارند؛ زیرا در چنین شرایطی، گوینده معمولاً آزادی بیشتری برای استفاده از ترتیب متعارف زبان دارد. بنابراین، ترتیبی که در جمله‌های خنثی و خارج از بافت‌های گفتمانی ویژه به‌طور منظم مشاهده شود، می‌تواند شواهد مناسبی برای شناسایی ترتیب بنیادین اجزای جمله فراهم کند.

۴. تحلیل داده‌ها

هدف از این بخش، آزمون فرضیه OV بودن و تعیین نوع رده‌شناختی گویش لاهیجانی با استفاده از دو مدل نظری چارچوب لمان (۱۹۷۸) و ویلی (۱۹۹۷) است. برای این منظور، ۸۰۰ جمله از مکالمات بومیان ضبط و رونویسی شده است. اکنون ترتیب واژه و نوع گویش گیلکی لاهیجانی بررسی می‌شود تا نوع ترتیب واژه در این گویش، با توجه به چالش‌های لمان (۱۹۷۸) و ویلی (۱۹۹۷) در این زمینه، مشخص شود.

هدف تعیین ساخت بنیادین ترتیب واژه در گویش لاهیجانی است. برای دستیابی به این هدف، ابتدا ویژگی‌های انواع زبانی در نظریه لمان (۱۹۷۸) بررسی می‌شود تا ترتیب بنیادین اجزا در این زبان مشخص گردد. سپس، با استفاده از آزمون‌هایی که ویلی (۱۹۹۷) معرفی کرده است، ترتیب بنیادین واژه در این گویش تعیین خواهد شد.

لمان (۱۹۷۸) در تقسیم‌بندی رده‌شناختی خود، زبان‌ها را بر اساس ترتیب فعل و مفعول در جمله به دو نوع OV و VO تقسیم می‌کند. بر اساس این رده‌بندی، هر یک از این انواع زبانی ویژگی‌های خاص خود را دارند. نویسندگان بر پایه این ویژگی‌ها فرض می‌کنند که گیلکی، به‌ویژه گویش لاهیجانی، زبانی از نوع OV است (نگاه کنید به جدول ۱-۲). برای آزمون این فرضیه، داده‌ها باید بررسی شوند تا مشخص شود آیا این گویش واقعاً چنین ویژگی‌هایی دارد یا خیر. لمان (۱۹۷۸) معتقد است زبان‌های OV باید دارای ویژگی‌هایی همچون پس‌اضافه، مضاف‌الیه، صفت و بند موصولی پیش از اسم باشند. همچنین، واژه‌های پرسشی غیرآغازی، پسوندها، قرار گرفتن فعل اصلی پیش از فعل کمکی، آمدن معیار مقایسه پیش از صفت تفضیلی، قرار گرفتن قید پیش از فعل، فعل پیش از عنصر منفی و بند پیش از وابسته‌ساز از دیگر ویژگی‌های زبان‌های OV به شمار می‌روند.

از این‌رو، در گام نخست، نویسندگان این ویژگی‌ها و معیارها را در جمله‌های مختلف بررسی می‌کنند و ترتیب اجزای گروهی در گویش لاهیجانی را بر اساس نظریه لمان (۱۹۷۸) می‌سنجند. در این بخش، جفت‌های همبستگی در گویش لاهیجانی زبان گیلکی بررسی می‌شوند و همبستگی آن‌ها با یکی از دو نوع ترتیب بنیادین واژه، یعنی زبان‌های OV یا VO، تعیین می‌شود. ویژگی‌های لمان (۱۹۷۸) به‌ترتیب زیر بررسی خواهند شد:

• اسم + پس‌اضافه^۱: بر اساس نظریه لمان (۱۹۷۸)، زبان‌های OV دارای پس‌حرف هستند.

اسم + پس‌اضافه

(۵) zak-ön-e ba

child-plural-object marker for

برای بچه‌ها

^۱. postposition

در مثال (۴)، پس حرفِ (bə) پس از اسمِ (Zak-ön-e) در گیلکی لاهیجانی قرار گرفته است. بنابراین، این ساخت با نخستین ویژگی لمان (۱۹۷۸) مطابقت دارد و با ترتیب بنیادین زبان‌های OV همبسته است.

• مضاف‌الیه + اسم

بر اساس نظریه لمان (۱۹۷۸)، در زبان‌های OV، مضاف‌الیه باید پیش از اسم قرار گیرد.

مضاف‌الیه + اسم

(۶) ame Kolebij

our frying pan

ماهی تابه ما

در این زبان تنها ضمائر ملکی آزاد وجود دارند و ضمائر ملکی وابسته دیده نمی‌شوند. در مثال (۵)، اسمِ (Kolebij) پس از مضاف‌الیه (Ame) آمده است. بنابراین، این ساخت نیز با دومین ویژگی لمان (۱۹۷۸) همخوانی دارد.

• صفت + اسم

طبق نظر لمان (۱۹۷۸)، در زبان‌های OV صفت باید پیش از اسم قرار گیرد.

صفت + اسم

(۷) dərâz-e dâr

tall-Ezafe marker tree

درخت بلند

همان‌گونه که در مثال (۷) دیده می‌شود، اسمِ (dâr) پس از صفتِ (Dərâz-e) قرار گرفته است. بنابراین، این ساخت نیز با سومین ویژگی لمان (۱۹۷۸) مطابقت دارد. در ضمن، میان این دو عنصر در این گویش رابطه اضافه برقرار است و «کسره اضافه» نقش پیونددهنده دارد. این نقش مشابه حرف‌افزافه «of» در زبان انگلیسی است که دو اسم یا یک اسم و صفت را به هم پیوند می‌دهد.

• بند موصولی + اسم

چهارمین ویژگی لمان (۱۹۷۸) بیان می‌کند که در زبان‌های OV، بند موصولی باید پیش از اسم قرار گیرد.

اسم + بند موصولی

(۸)

libâsi kə ame bijar-ə se pušənim

cloth that we farm-attribute marker in wear

لباسی که در مزرعه می‌پوشیم

همان‌گونه که در مثال (۸) مشاهده می‌شود، برخلاف چهارمین ویژگی لمان (۱۹۷۸)، بند موصولی (kə ame bijar-ə se pušənim) پس از اسمِ (Libâsi) در گیلکی لاهیجانی قرار گرفته است. بنابراین، این ویژگی با نظریه لمان (۱۹۷۸) مطابقت ندارد یا ناهمخوان است.

• واژه پرسشی غیر آغازی

بر اساس نظریه لمان (۱۹۷۸)، در زبان‌های OV واژه‌های پرسشی نباید در آغاز جمله قرار گیرند.

(۹)

واژه پرسشی + ادات پرسشی

(الف)

korə šör-i?

where go-you

کجا می‌روی؟

(ب)

nəhar či čagud-i?

lunch what made-you

برای نهار چه درست کردی؟

همان‌گونه که در مثال‌های (۹ الف و ب) دیده می‌شود، واژه‌های پرسشی در گویش لاهیجانی از نظر جایگاه نحوی آزادی نسبی دارند و می‌توانند هم در جایگاه آغازین جمله و هم در جایگاه‌های غیرآغازین ظاهر شوند. در مثال (۹ الف)، /korə/ به معنای «کجا» واژه پرسشی و در جایگاه آغازین جمله قرار گرفته است؛ درحالی‌که در مثال (۹ ب)، čī به معنای «چه» واژه پرسشی است و پس از اسم /nəhar/ «ناهار» و در جایگاهی غیرآغازین ظاهر شده است. بنابراین در گویش لاهیجانی، واژه‌های پرسشی هم در آغاز جمله و هم در جایگاه غیرآغازی ظاهر می‌شوند که وضعیتی دوگانه (±) را نشان می‌دهد. بنابراین، این ویژگی هم با نظریه لمان (۱۹۷۸) مطابقت دارد و هم در برخی موارد با آن ناسازگار است.

• پسوندها

لمان (۱۹۷۸) معتقد است زبان‌های OV دارای پسوند هستند.

پسوندها

(۱۰)

(الف)

duzd-i → duzd

theft thief

دزدی

(ب)

pər-ə → pər

peak(of cap) brim of a hat

لبه کلاه

پیشوندها

ج)

bâ-səvâd → səvâd

literate ability to read and write

باسواد

د)

bi-səvâd → səvâd

illiterate ability to read and write

بی‌سواد

همان‌گونه که در مثال‌های (۱۰-الف، ب، ج، د) مشاهده می‌شود، در گویش لاهیجانی هم پسوندهایی مانند «i» در Duzd-i و «ə» در pər-ə وجود دارد و هم پیشوندهایی مانند «bâ-» در bâ-səvâd و «bi-» در bi-səvâd. وجود هم‌زمان پسوند و پیشوند، سازگاری با الگوی OV را به‌طور قطعی تایید یا رد نمی‌کند (±). بنابراین، این ویژگی هم با نظریه لمان (۱۹۷۸) سازگار است و هم در برخی موارد با آن ناسازگار به نظر می‌رسد.

• فعل اصلی + فعل کمکی

بر اساس نظریه لمان (۱۹۷۸)، فعل اصلی باید پیش از فعل کمکی قرار گیرد.

فعل اصلی + فعل کمکی

(۱۱)

mu xa bəšum dikön

I will go store

من به مغازه خواهم رفت.

در مثال (۱۱)، فعل کمکی (xa) پیش از فعل اصلی (bəšum) آمده است که با ویژگی‌های زبان‌های OV در تضاد است. بنابراین، این همبستگی در گویش لاهیجانی با ترتیب بنیادین زبان‌های OV مطابقت ندارد و با هفتمین ویژگی لمان (۱۹۷۸) ناسازگار است.

• معیار مقایسه + صفت تفضیلی

در ویژگی هشتم لمان (۱۹۷۸)، «معیار مقایسه» به شخص یا چیزی گفته می‌شود که در ساخت تفضیلی با آن مقایسه صورت می‌گیرد. بر اساس نظریه او، معیار مقایسه باید پیش از صفت تفضیلی قرار گیرد.

معیار مقایسه + صفت تفضیلی

(۱۲)

xu xaxor-a-ji pil-tər

his/her sister-separable particle-than old-er

بزرگ‌تر از خواهرش

در مثال (۱۲)، صفت تفضیلی (pil-tər) همانند ویژگی هشتم لمان (۱۹۷۸) پس از معیار مقایسه (xu xaxor-a-ji) قرار گرفته است. بنابراین، این ساخت با نظریه لمان (۱۹۷۸) مطابقت دارد.

• قید + فعل

بر اساس نظریه لمان (۱۹۷۸)، قید باید پیش از فعل قرار گیرد.

قید + فعل

(۱۳)

hivašeī bušo

slowly went

آهسته رفت.

همان‌گونه که در مثال (۱۳) مشاهده می‌شود، در گیلکی لاهیجانی قید پیش از فعل قرار می‌گیرد. بنابراین، این ویژگی نیز با نظریه لمان (۱۹۷۸) همخوانی دارد.

• فعل + عنصر منفی

لمان (۱۹۷۸) معتقد است در زبان‌های OV عنصر منفی باید پس از فعل قرار گیرد.

فعل + منفی‌ساز

(۱۴)

(الف)

nu-xōn-əm

do not eat-I

نمی‌خورم .

nə-šōn-ə

does not go-s/he

او نمی‌رود .

(ب)

šoda-ne.m

go not I

نمی‌روم.

همان‌گونه که در مثال‌های (۱۳-الف) مشاهده می‌شود، در بیشتر جمله‌های گیلکی لاهیجانی ترتیب «منفی‌ساز + فعل» دیده می‌شود؛ اما در جمله‌های دارای زمان حال استمراری و گذشته استمراری، همانند مثال (۱۳-ب)، هر دو ترتیب «منفی‌ساز + فعل» و «فعل + منفی‌ساز» به کار می‌رود. بنابراین، این ویژگی در بیشتر موارد با نظریه لمان (۱۹۷۸) همسو است، اما در برخی موارد نیز آن را نقض می‌کند.

• بند + وابسته‌ساز

لمان (۱۹۷۸) بیان می‌کند که در زبان‌های OV بند باید پیش از وابسته‌ساز قرار گیرد.

بند + وابسته‌ساز

(۱۵)

hito čəp čəp niya ka dəbu bušo dirin
as a skew look- past continuous went-past room

وقتی کج کج نگاه می‌کرد، به اتاق رفت.

در مثال (۱۵)، ترتیب «وابسته‌ساز + بند» دیده می‌شود. بنابراین، این ساخت در گویش لاهیجانی با آخرین ویژگی لمان (۱۹۷۸) مطابقت ندارد.

به‌طور خلاصه، ویژگی‌های کلی بررسی‌شده در گیلکی لاهیجانی در جدول زیر نشان داده شده‌اند.^۱

جدول ۳.

همبستگی‌های گویش لاهیجانی

گیلکی لاهیجانی	زبان‌های OV
اسم + پس‌افزافه +	اسم + پس‌افزافه +
+مضاف‌الیه + اسم +	مضاف‌الیه + اسم +
+صفت + اسم +	صفت + اسم +
بند موصولی + اسم -	بند موصولی + اسم +
واژه پرسشی غیرآغازی ±	واژه پرسشی غیرآغازی +
پسوندها ±	پسوندها +
فعل اصلی + فعل کمکی -	فعل اصلی + فعل کمکی +
معیار مقایسه + صفت تفضیلی +	معیار مقایسه + صفت تفضیلی +
قید + فعل +	قید + فعل +
فعل + منفی‌ساز ±	فعل + منفی‌ساز +
بند + وابسته‌ساز -	بند + وابسته‌ساز +

یازده جفت همبستگی در گویش لاهیجانی شناسایی و بر اساس نظریه همبستگی‌های لمان (۱۹۷۸) تحلیل شد. بر پایه این همبستگی‌ها و داده‌های پژوهش، بررسی گویش لاهیجانی نشان داد که این زبان بیش از آنکه ویژگی‌های زبان‌های VO را داشته باشد، ویژگی‌های زبان‌های OV را داراست. با این حال، بررسی ویژگی‌های VO نیز نشان داد که این گویش برخی از ویژگی‌های آن نوع زبانی را نیز دارا است.

در پنج مورد، ترتیب اجزا در جفت‌های همبستگی با ترتیب اجزا در زبان‌های OV مطابقت دارد. در سه مورد، این ترتیب‌ها با زبان‌های OV همبسته نیستند و در سه مورد دیگر، هم مطابقت و هم عدم مطابقت مشاهده می‌شود. بنابراین، با توجه به اینکه تنها ۵ مورد از ۱۱ مورد بررسی‌شده با ویژگی‌های OV مطابقت داشتند و در ۳ مورد نیز تضاد آشکار مشاهده شد، می‌توان

^۱. + علامت مطابقت - علامت تضاد ± هر دو مورد، در نمونه‌هایی هم مطابقت و هم تضاد مشاهده شد

گفت چارچوب لمان (۱۹۷۸) در تبیین دقیق رده‌شناختی گویش لاهیجانی با چالش‌های جدی روبه‌رو است و نمی‌توان با قطعیت بر اساس این مدل، این گویش را در دسته OV یا VO قرار داد. بر اساس نظریه لمان (۱۹۷۸) نمی‌توان با قطعیت تعیین کرد که گویش لاهیجانی زبانی از نوع OV است یا VO.

لمان (۱۹۷۸) معتقد است زبان‌های OV (فعل-پایانی) ویژگی‌های همبستگی خاصی دارند (مانند مضاف‌الیه قبل از اسم، یا پسوند به جای پیشوند). در بررسی گویش لاهیجانی، ثابت شد که: برخی ویژگی‌ها مانند صفت + اسم (مثال ۶) و قید + فعل (مثال ۱۲) با مدل OV همخوانی دارند. اما برخی دیگر مانند بند موصولی + اسم (مثال ۷) و فعل اصلی + فعل کمکی (مثال ۱۰) با این مدل در تضاد هستند. این تناقض نشان می‌دهد که مدل لمان به دلیل عدم تبیین رابطه میان "ترتیب فعل-مفعول" و "ترتیب سایر جفت‌ها"، در تحلیل این گویش با چالش روبروست.

اما همان‌گونه که در تحلیل بالا اشاره شد، نظریه لمان (۱۹۷۸) در زمینه همبستگی‌های ترتیب واژه با دو مشکل اساسی روبه‌رو است. نخستین مشکل این است که در فهرست همبستگی‌های او، رابطه روشنی میان ترتیب فعل - مفعول و ترتیب اسم - صفت وجود ندارد. بیشتر زبان‌های OV جهان، و نیز گویش لاهیجانی، برخلاف آنچه در جدول ۱-۲ پیشنهاد شده است، صفت را پس از اسم قرار می‌دهند. این مسئله درباره ترتیب وندها، ترتیب منفی‌ساز و فعل، ترتیب بند موصولی و اسم و برخی موارد دیگر در گویش لاهیجانی نیز صدق می‌کند.

دومین مشکل آن است که توضیحی برای چرایی وقوع این همبستگی‌ها ارائه نشده است. ونمان^۱ (۱۹۷۴، ۱۹۷۶) معتقد است در پس این همبستگی‌ها، رابطه‌ای کارکردی و عمیق‌تر نهفته است؛ بدین معنا که زبان‌ها گرایش دارند صرف‌نظر از طبقه واژگانی، هسته‌ها و وابسته‌ها را به‌صورت منسجم و یکسان مرتب کنند. او زبان‌ها را بر اساس مفاهیم «هسته» و «وابسته» به دو نوع آرمانی تقسیم می‌کند. هسته، عنصر مرکزی یک ساخت است و وابسته معمولاً هسته را توصیف می‌کند یا یکی از وابسته‌های معنایی آن به شمار می‌رود. ونمان همه همبستگی‌ها را دوسویه در نظر می‌گیرد؛ یعنی اگر ترتیب حرف‌اضافه و اسم در زبانی مشخص باشد، می‌توان ترتیب فعل و مفعول را نیز پیش‌بینی کرد. در این نظریه، فعل و مفعول دیگر مبنای اصلی همبستگی‌های ترتیب اجزا نیستند. با این حال، این نظریه نیز مشکلات خاص خود را دارد؛ زیرا تنها تعداد اندکی از زبان‌های جهان را می‌توان کاملاً آرمانی دانست، چراکه شمار کمی از زبان‌ها به‌طور کامل از الگوی «هسته - وابسته» یا «وابسته - هسته» پیروی می‌کنند. هاوکینز^۲ (۱۹۸۳) برای دو مورد از مشکلات نظریه ونمان راه‌حلهایی ارائه می‌کند. نخست اینکه برخی از موارد نقض همبستگی‌های مورد انتظار را می‌توان بر اساس اصول سازمان‌دهنده رقیب^۳ توضیح داد. دوم اینکه بسامد نسبی زبان‌های ناسازگار را می‌توان با در نظر گرفتن محدودیتی انعطاف‌پذیرتر از اصل «هسته - وابسته» تبیین کرد. در نهایت، هاوکینز نتیجه می‌گیرد هیچ اصل واحدی مسئول ترتیب خطی جفت‌های هسته و وابسته نیست. بنابراین، اگر بر اساس تقسیم‌بندی لمان (۱۹۷۸) پیش برویم، تنها تعداد اندکی از زبان‌های جهان دارای تمام ویژگی‌های جدول لمان (۱۹۷۸) هستند.

۱. T.Vennemann

۲. J. A. Hawkins

۳. Competing organizing principles

همان‌گونه که پیش‌تر گفته شد، نظریه لمان (۱۹۷۸) با مشکلاتی روبه‌رو است و شماری از پژوهشگران معتقدند که این نظریه دارای کاستی‌هایی است؛ زیرا بر اساس این تقسیم‌بندی نمی‌توان با دقت مشخص کرد که گویش لاهیجانی زبانی از نوع OV است یا VO. لمان (۱۹۷۳) در توضیح این مسئله بیان می‌کند که هنگامی که زبانی الگوهای متفاوتی از الگوهای پیش‌بینی‌شده نشان دهد، می‌توان فرض کرد که آن زبان در حال گذار از یک نوع به نوع دیگر است. زبان‌ها در فرایند تغییر از یک نوع به نوع دیگر، ویژگی‌های هر دو نوع را به‌طور هم‌زمان نشان می‌دهند. با وجود این، حتی با پذیرش چنین توضیحی برای زبان‌های رده‌شناختی ناسازگار، همچنان مشکلاتی در نظریه همبستگی‌های ترتیب واژه لمان (۱۹۷۸) باقی می‌ماند (ویلی، ۱۹۹۷: ۸۶). بنابراین، به دلیل این مشکلات، ترتیب اجزا در گویش لاهیجانی بر اساس نظریه و آزمون‌های ویلی (۱۹۹۷) بررسی خواهد شد. با توجه به محدودیت‌های مدل لمان (۱۹۷۸)، در این بخش از آزمون‌های پیشنهادی ویلی (۱۹۹۷) (۱۹۹۷) برای تعیین ترتیب بنیادین و بی‌نشان در گویش گیلکی لاهیجان استفاده شده است که شامل سه معیار اصلی است: ۱. آزمون بسامد ۲. آزمون نشان داری ۳. آزمون بافت کاربردشناختی خنثی.

در چارچوب ویلی (۱۹۹۷) — همان‌گونه که پیش‌تر توضیح داده شد — سه معیار و آزمون برای تعیین ترتیب واژگان پایه و بی‌نشان وجود دارد. نخستین معیار، بسامد است؛ بدین معنا که ترتیبی که فراوانی بیشتری دارد، ترتیب پایه محسوب می‌شود. بر این اساس، غلبه ترتیب SOV در گونه لاهیجانی زبان گیلکی مشاهده می‌شود. ویلی (۱۹۹۷) معتقد است که پرتکرارترین ترتیب، همان ترتیب پایه است. بر اساس داده‌ها، ترتیب SOV با ۵۰۰ مورد (۶۲٫۵٪) بیشترین فراوانی را دارد. این نشان می‌دهد که اگر بخواهیم یک ترتیب «بی‌نشان» انتخاب کنیم، SOV انتخاب اصلی است. و این امر نشان‌دهنده چیرگی الگوی SOV در این زبان است. البته باید اشاره کرد که داده‌های گردآوری‌شده الگوهای SVO و نیز تعداد اندکی از الگوهای VSO، VOS، OSV و OVS را نیز نشان می‌دهند. بنابراین، در مثال‌های زیر ترتیب‌های مختلف توضیح داده می‌شوند.

ویلی (۱۹۹۷) معتقد است ترتیب بنیادین واژه معمولاً در ساخت‌هایی ظاهر می‌شود که کمترین میزان نشان‌داری را دارند. در گویش لاهیجانی نیز با توجه به داده‌های جمع‌آوری‌شده، ترتیب SOV کم‌نشان‌ترین و طبیعی‌ترین ترتیب در گفتار عادی به شمار می‌رود.

• SOV

S	O	V
(16) Mu	mi dars-ə	buxon-d-əm
I	my lesson-object maker	study-past-1SG ¹
I studied my lesson.		
من درسه‌ایم را خواندم		

بیشترین تعداد جملات موجود در پیکره به این گروه تعلق دارد؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که این گویش، زبانی با ساختار SOV (فاعل-مفعول-فعل) است.

1. SG مفرد

- SVO

S	V	O
(17) Mu	buxon-d-əm	mi dərs-ə
I	study-past-1SG	my lesson-object marker
I studied my lesson.		
من درسهایم را خواندم		

- VSO

V	S	O
(18) Buxon-d-əm	mu	mi dərs-ə
Study-past-1SG	I	my lesson-object marker
I studied my lesson.		
من درسهایم را خواندم		

- VOS

V	O	S
(19) Buxod.ə	hama	ti zak
Eat.s/he	all	your child
Your child eats everything.		

بچه تو همه چیز می خورد.

- OSV

O	S	V
(20) Mi dərs-ə	mu	buxon-d-əm
My lesson- object marker I		study-past-1SG
I studied my lesson.		
من درسهایم را خواندم		

- OVS

O	V	S
(21) Mi dərs-ə	buxon-d-əm	mu
My lesson-object marker	study-past-1SG	I
I studied my lesson.		
من درسهایم را خواندم		

بسامدِ ترتیب‌های واژگانی در گویش لاهیجانی در جدول زیر ارائه شده است:

جدول ۴.

بسامد ترتیب واژه‌ها در گویش لاهیجانی

تعداد	ترتیب واژه
۵۰۰	SOV
۲۰۰	SVO
۳۵	OVS
۲۵	OSV
۲۰	VSO
۲۰	VOS

همان‌گونه که در جدول ۴.۱ نشان داده شده است، از میان ۸۰۰ داده گردآوری شده، حدود ۵۰۰ داده دارای ترتیب SOV و ۲۰۰ داده دارای ترتیب SVO هستند و بقیه داده‌ها با ترتیب‌های OVS، OSV، VOS و VSO مشاهده می‌شوند. بنابراین، این تحلیل آماری نشان می‌دهد که یکی از الگوها، یعنی SOV، به‌طور آشکار غالب است و حدود ۶۳ درصد از نمونه‌های موجود در پیکره را تشکیل می‌دهد. از این‌رو، این الگو ترتیب واژگان پایه و بی‌نشان در گیلکی لاهیجانی محسوب می‌شود. ترتیب SVO حدود ۲۵ درصد از داده‌ها را شامل می‌شود و هیچ‌یک از الگوهای دیگر بیش از ۴ درصد رخداد ندارند. بنابراین، این ترتیب‌ها را نمی‌توان ترتیب واژگان پایه دانست؛ بلکه آن‌ها ترتیب‌های واژگانی نشان‌دار از نظر کاربردشناختی به شمار می‌آیند. دومین آزمون برای تعیین ترتیب واژگان، معیار نشان‌داری است. بر اساس داده‌های گردآوری شده، جمله‌های بی‌نشان با ترتیب SOV پرتکرارترین الگو در این گویش بودند. ترتیب واژگان پایه در یک زبان یا گویش، همان حالت‌های بی‌نشان با کمترین میزان نشان‌گذاری صوری است. برای مثال در جمله زیر ترتیب واژگانی پایه این گویش را نشان می‌دهد. این از یک فاعل «مادرم»، یک مفعول، «غذایش» و یک فعل «خورد» تشکیل شده است که به ترتیب S-O-V ظاهر شده‌اند. از آنجا که فعل در جایگاه پایانی قرار گرفته و جمله یک ساخت خبری خنثی و بی‌نشان را نشان می‌دهد، این مثال شواهدی برای ترتیب واژگانی پایه SOV یا ساخت فعل پایانی در این گویش فراهم می‌کند.

S	O	V
(۲۲)Mi mar	xu qəza	buxor-d-ə
My mother	her food	eat-past-3SG
My mother ate her food.		
مادرم غذایش را خورد.		

در گویش لاهیجانی، جملاتی که دارای ترتیب SOV هستند، کمترین میزان نشان‌گذاری صوری (مانند تکیه یا وندهای اضافه) را دارند. این یعنی SOV، ساخت بی‌نشان و طبیعی زبان است. در مقابل، ترتیب‌هایی مثل SVO که در نمونه‌ها دیده می‌شود، معمولاً همراه با تغییرات آوایی یا ساختاری هستند که آن‌ها را "نشان‌دار" می‌کند.

بنابراین، الگوی پایه و بی‌نشان در گیلکی لاهیجانی، ترتیب SOV است. باید اشاره کرد که دیدگاه دوگانه‌انگار ویلی^۱ (۱۹۹۷)، الگوها را به دو دسته نشان‌دار و بی‌نشان تقسیم می‌کند. در برخی رویکردهای جدیدتر، نشان‌داری به صورت یک پیوستار در نظر گرفته می‌شود؛ یعنی الگوهای بی‌نشان، کم‌نشان و پرنشان. باین‌حال، رویکرد نظری ویلی (۱۹۹۷) بر پایه تقابل دوگانی مثبت/منفی نشان‌داری^۲ استوار بود. ویلی (۱۹۹۷) معتقد است ترتیب بنیادین معمولاً در ساخت‌هایی ظاهر می‌شود که کمترین میزان نشان‌گذاری صوری را دارند. تحلیل داده‌ها نشان داد که جملات با ترتیب SOV، کمترین میزان نشان‌گذاری (مانند تغییرات آوایی یا وندهای اضافی) را در گفتار عادی دارند و به عنوان ساخت بی‌نشان شناخته می‌شوند.

سومین آزمون برای تعیین ترتیب واژگان، بررسی بافت کاربردشناختی خنثی است. برای این منظور، متن‌هایی با کارکرد کاربردشناختی خنثی از میان داده‌های تحلیل‌شده انتخاب شدند. سپس ترتیب واژگان در جمله‌ها بر اساس ساخت پایه زبان، یعنی الگوی پرتکرار SOV، بررسی شد.

این آزمون بسیار حیاتی است. در تحلیل داده‌ها مشخص شد که وقتی گوینده قصد ندارد عنصر خاصی را برجسته کند (بافت خنثی)، از الگوی SOV استفاده می‌کند. اما به محض اینکه گوینده بخواهد از طریق ساخته‌های بی‌نشان یا جابه‌جایی عناصر، اطلاعات "نو" را از "کهنه" متمایز کند، از ترتیب‌های دیگر استفاده می‌شود.

در اینجا باید به بحث کاربردشناسی و ساخت‌های بی‌نشان پرداخت. در لاهیجانی، جابه‌جایی عناصر صرفاً یک حرکت نحوی نیست، بلکه ابزاری برای مدیریت ساخت اطلاعات است. وقتی یک عنصر به جایگاه غیرمعمول خود می‌رود، در واقع دارد نقش "کانون" را ایفا می‌کند. این نشان می‌دهد که لاهیجانی دارای یک ساختار "انعطاف‌پذیر" است که در آن ساخت اطلاعاتی بر ساخت نحوی غلبه دارد. این امر نشان می‌دهد که SOV، ساخت خنثی و پیش‌فرض گویش لاهیجانی است.

همان‌گونه که آزمون‌ها نشان می‌دهند، در این معیار نیز ترتیب واژگان پایه گیلکی لاهیجانی همان الگوی خنثایی است که گویشوران از نظر کاربردشناختی به کار می‌برند (نمونه‌های ۱۶ و ۲۲). بنابراین، ساخت پایه، ساخت بی‌نشان، پرتکرار و دارای بافت کاربردشناختی خنثی است. جمله‌هایی که بیشتر به کار می‌روند، خنثی‌ترین جمله‌هایی هستند که گویشوران استفاده می‌کنند. اگر گوینده یکی از اجزای جمله را برجسته کند، آن جمله دیگر نمونه مناسبی برای الگوی پایه اجزا نخواهد بود. از این رو، SOV به عنوان ساخت پایه زبان، خنثی‌ترین ترتیبی است که گویشوران لاهیجانی به کار می‌برند.

علاوه بر داده‌های گردآوری و تحلیل‌شده در این پژوهش، مطالعات پیشین درباره دیگر گویش‌های گیلکی نیز این نتیجه را تأیید می‌کنند. گویش لنگرودی، همانند فارسی، زبانی با ترتیب SOV یا فعل‌پایانی است (واحدی لنگرودی، ۱۳۸۲: ۱۱۹). بنابراین، گیلکی لاهیجانی نیز زبانی با ترتیب SOV و ساخت فعل‌پایانی به شمار می‌آید.

(۲۳)

- (mu) hasan-ə bideṁ

دیدم حسن من

«من حسن را دیدم»

¹ Dichotomy view of Whaley¹ Binary opposition of +/- marked

این مقاله در پی روشن ساختن برخی مسائل است. نخست آنکه، این پژوهش ترتیب واژگان را در این گویش بررسی کرده است. گویش لاهیجانی زبانی فعل‌پایانی با ترتیب SOV و درعین حال دارای ترتیب واژگان آزاد است که در آن، اجزای جمله می‌توانند نسبتاً آزادانه جابه‌جا شوند. به دلیل تنوع در ترتیب واژگان، این گویش زبانی غیرپیکربندی‌مند تلقی می‌شود که در آن ترتیب واژگان با توجه به عوامل کاربردشناختی تعیین می‌شود.

در جمله‌های گویش لاهیجانی، میان کارکردهای دستوری و گفتمانی یا کاربردشناختی تعامل وجود دارد. گیلکی لاهیجانی زبانی با نحو انعطاف‌پذیر است که عناصر دستوری آن بر اساس کارکردهای کاربردشناختی گوینده آزادانه در جمله جابه‌جا می‌شوند و هیچ جایگاه ثابتی برای آن‌ها در این گویش تعریف نشده است.

برخلاف پژوهش‌ها و نظریه‌های پیشین که معتقد بودند ترتیب واژگان آزاد زبان‌ها بر اساس ساخت اطلاعاتی تعیین می‌شود، تحلیل داده‌های این پژوهش نشان می‌دهد که انعطاف‌پذیری ترتیب واژگان در این گویش صرفاً ناشی از کارکردهای کاربردشناختی است. بنابراین، گوینده می‌تواند هر یک از عناصر دستوری را بر اساس اهداف و کارکردهای کاربردشناختی خود در آغاز جمله یا هر جای دیگری قرار دهد.

۵. نتیجه‌گیری

تحلیل‌های انجام‌شده نشان داد که گویش لاهیجانی دارای ترتیب واژه پایه SOV است، اما این زبان با ویژگی‌های «غیرترتیبی» شناخته می‌شود. برخلاف برخی مدل‌ها که زبان‌ها را با ساختارهای تخت توصیف می‌کنند، لاهیجانی نشان داد که انعطاف‌پذیری در ترتیب واژه، ابزاری برای تحقق اهداف کاربردشناختی است. در نهایت، چارچوب ویلی (۱۹۹۷) به دلیل توجه به نقش ساخت اطلاعاتی و تمایز میان حالت‌های نشان‌دار و بی‌نشان، در تحلیل این گویش کارآمدتر از مدل لمان عمل کرد. چارچوب لمان (۱۹۷۸) به دلیل عدم پاسخگویی به برخی ویژگی‌های ساختاری گویش، در تحلیل این زبان کاستی‌هایی دارد. چارچوب ویلی (۱۹۹۷) با موفقیت توانست ترتیب بنیادین (SOV) را از طریق آزمون‌های بسامد، نشان‌داری و بافت خنثی شناسایی کند. انعطاف‌پذیری در ترتیب واژه در گویش لاهیجانی، نه یک پدیده تصادفی، بلکه نتیجه مستقیم کارکردهای کاربردشناختی و مدیریت اطلاعات در گفتمان است. پژوهش حاضر نشان داد که گویش لاهیجانی در رده‌شناسی زبانی، زبانی با ترتیب واژه انعطاف‌پذیر است. اگرچه ترتیب بنیادین و بی‌نشان این گویش SOV است، اما به دلیل ویژگی‌های غیرترتیبی عناصر نحوی می‌تواند بر اساس اهداف کاربردشناختی گوینده در جایگاه‌های مختلف جمله قرار گیرند.

بر اساس داده‌های تحلیل‌شده می‌توان نتیجه گرفت که اجزای جمله در گیلکی لاهیجانی می‌توانند بدون تغییر در معنای اصلی جمله، در آرایش‌های گوناگونی ظاهر شوند. این جابه‌جایی و گسست در ترتیب واژگان با کارکردهای کاربردشناختی مرتبط است. همچنین، داده‌ها نشان می‌دهند که در این گویش جایگاه ثابتی برای اجزای نحوی وجود ندارد؛ ازاین‌رو، این گویش دارای ترتیب واژگان انعطاف‌پذیر است و این ترتیب بر اساس کارکرد کاربردشناختی گوینده یا گویندگان تعیین می‌شود. تحلیل الگوها نیز نشان داد که ویژگی‌های مطرح‌شده در مدل ویلی (۱۹۹۷) با ویژگی‌های گیلکی لاهیجانی سازگاری بیشتری دارند تا مدل لمان (۱۹۷۸).

References

- اخلاقی، فریار و پونه مصطفوی (۱۳۹۸). رده‌شناسی ترتیب واژه‌ها در دو گونه غربی و شرقی زبان گیلکی. *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*. سال چهارم، شماره ۱ (۷)، ۱۱۱-۸۵.
- دبیرمقدم، محمد (۱۳۹۲). رده‌شناسی زبان‌های ایرانی. تهران: نشر سمت.
- Akhlaghi, F., & Mostafavi, P. (2019). A typology of word order in the western and eastern varieties of Gilaki. *Persian Language and Iranian Dialects*, 4(1), 85–111. [In Persian]
- Dabir-Moghaddam, M. (2001). Word Order Typology of Iranian Languages. *International Journal of Humanities*, 8(2), 17–24. [In Persian]
- Dery, j. E. (2007). *Pragmatic Focus and Word Order Variation in Tagalog*. *Language and Linguistics*, 8(1), 373–402.
- Dryer, M. S. (1992). The Greenbergian Word Order Correlations. *Language*. 68. Pp. 81–138.
- Dryer, M. S. (2007). *Language Typology and Syntactic Description*. Vol. 1: Clause structure. Cambridge University Press. Edited by Timothy Shopen.
- Dryer, M. S. (2013). *Order of subject, object and verb*. In M. S. Dryer & M. Haspelmath (Eds.), *The World Atlas of Language Structures Online* (Chapter 81). Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology.
- Greenberg, J. H. (1966). Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. *Universals of Language*. Cambridge Mass: MIT Press, 73–113.
- Hawkins, J. A. (1983). *Word Order Universals*. New York: Academic Press.
- Kirt, A. (2012). *Word order and Information structure in New Testament Greek*. Canada. Alberta.
- Lambrecht, K. (1994). *Information Structure and Sentence Form*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehmann, W. P. (1973). A Structural Principle of Language and its Implications. *Language*, 49, 47–66.
- Lehmann, W.P. (1978). *Syntactic Typology: Studies in the Phenomenology of Language*. Austin: University of Texas Press.
- Pourhadi, M. (1392). Investigation of Gilaki Language. *Vije name Fahangestan, Zabanha va guyeshhay Irani*, 3, 201–226.
- Qorbani, M.A. (1375). *Historical and Cultural Background of Lahijan*. Tehran: Nashr-e Sayeh.
- Rasekhmahand, M. (1385). The relationship between scrambling and focus in Persian. *Dastur*, 2, 20–33.
- Rastorgueva, V. S., Kerimova, A.A., Mamedzade, A.K., Pirejko, L.A. & Edel'man, D. I. (2012). The Gilaki Language. *Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Iranica Upsaliensis*, 19, 1 - 445.
- Rezapour, E. (1393). Scrambling in Mazandarani Dialect. *Jostarhay Zabani*, 5, 95–115.
- Rodionova, E. (2001). *Word Order and Information Structure in Russian Syntax*. University of North Dakota.
- Sugisaki, K. (2010). *Case, Word order, General function and Information Structure in Japanese*. Bielefeld University.
- Thompson, G. (1997). *Introducing Functional grammar*. USA: St Martin's Press.
- Vahedi Langaroudi, M. M. (2003). Word order and correlated pairs in simple sentences in the Langaroudi dialect of Gilaki. *Special Issue of the Academy*, 1, 8–121. . [In Persian]
- Vahedi Langarudi, M.M. (1382). Word Order and Correlation Pairs in Simple Sentences of Langarudi Gilaki dialect. *Vije name Farhangestan, Zabanha va guyeshhay Irani*, 1, 8–121.
- Van Valin, R. D., Jr. (1999). A typology of the interaction of focus structure and syntax. In E. Raxilina & J. G. Testelec (Eds.), *Typology and linguistic theory: From description to explanation. Languages of Russian Culture*, 511–524.
- Vennemann, T. (1974). Analogy in Generative Grammar: The Origin of Word Order. *Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists. Luigi Hellmann*, 79–83.

- Vennemann, T. (1976). Categorical Grammar and the Order of Meaningful Elements. *Linguistic Studies Offered to Joseph Greenberg on the Occasion of his Sixtieth Birthday*. Saratoga, California, 615-634.
- Whaley, L. J. (1997). *Introduction to Typology: The Unity and Diversity of Languages*. India: Sage Publication.